

Orgler i Gloslunde og Kappel pastorater

af
Hans-Henrik Taarnby
Udgivet af Gloslunde Pastorats
Menighedsråd
2011

Indholdsfortegnelse

Orglerne	s. 2	Langø	s. 18
Gloslunde	s. 4	Stemmetyper	s. 17
Græshave	s. 5	Hvad er det organisten spiller?	s. 18
Dannemare	s. 8	<i>Se også:</i>	
Tillitze	s. 10	http://www.gloslundepastorat.dk	
Arninge	s. 12	<i>under "Orgler"</i>	
Vestenskov	s. 14		
Kappel	s. 16		

Kilder

Tak til: Orgelbygger Th. Frobenius og sønner, Historiker Ketty Lykke Jensen, Eskilstrup, Leder af Den danske Orgelregistrant, Ole Olesen og Rudbjerg Lokalkarkiv v. Ib Walbum og Provst Anne Birgitte Villadsen.

Orglerne i Gloslunde og Kappel pastorater

De danske kirker og deres inventar er beskrevet på kryds og tværs – bortset fra et vigtigt element: Orglerne. Der findes grundige historiske beskrivelser af alter, prædikestol og døbefont m.m. i gennem tiden. Men af orglerne? Stort set ingenting!

Gennemgangen af de 8 kirkers orgler på bagsiden af vores kirkeblad de sidste par år viser tydeligt forskellige tiders forskellige smag – for ikke at tale om modeluner – på godt og ondt! Der er mange spændende eksempler – f.eks. orglet i Kappel kirke fra 1880'erne med dets varme og runde klang – i

modsatning til det lille orgel i Langø, som er endog meget lyst i klangen, sammenlignet med førstnævnte orgel. Og Vestenskov kirke er forsynet med hele 2 orgler med hver sin klangtype! Eller tag Gloslunde kirkes Frobenius orgel fra 1979: Af et lille landsbykirkeorgel at være fra den tid, er her både en fyldig principal og en herlig strygestemme – eller pæretræsorglet i Græshave, som godt nok mangler en 8 fods principal, men til gengæld har to dækkede grundstemmer (8 fod) og et væld af andre stemmer til at farve lyden med!

Den mest iøjnefaldende forskel på orglerne går præcis mellem de 2 pastorater! Alle orgler i Gloslunde pastorat har pedal med subbas – det findes ikke på orglerne i Kappel pastorat.

Det gode ved det er, at man i Kappel - om man skulle ønske det, og en orgeluddannet ikke er til rådighed - kan ansætte en pianist til at spille orglet, som således ikke behøver at ærgre sig over, at vedkommende ikke fik lært at spille med fødderne! Til gengæld kan en uddannet organist bruge i Gloslunde, hvad han/hun har lært på pedalklaviatur til sit orgelspil. Men hvorfor bruger man at spille med fødderne på nogle orgler?

Har man først lært at spille med fødderne (det kræver nogen øvelse!) – er det faktisk nemmere at spille en traditionel koral (salme), da der er færre stemmer at spille i fingrene – og man slipper for at forenkle nodebilledet, fordi fingrene ikke kan nå! Desuden kan man sætte en dyb bas på netop bastonen uden at de andre stemmer "brummer" med! Dette mildner klangen noget på orgler bygget efter 2. verdenskrig, som ellers risikerer ikke at være i balance

mellem "bas og diskant", hvis man "skruer op" for de lyse stemmer i orglet!

Men fremtiden – hvad med den? Hvad bliver fremtidens instrument(er) i kirken? Skal det være pibeorgel? Kan det ikke være et moderne digitalt orgel? Jo, det er teknisk muligt at kopiere et orgel fuldstændigt digitalt ("sample") – vanskeligheden består i at gengive orglet. Hvis man spiller én tone fra én orgelpibe af gangen over en god højttaler, kan næsten ingen høre forskel på pibeorglets tone og den samlede tone.

Problemet opstår, når flere toner spilles samtidig. Så vil de "støde sammen", når de skal gengives over samme højttaler-membran. Orgelpiberne står i praksis spredt i rummet og vil derfor bl.a. blande lyden på en anden og mere musikalsk måde. Teoretisk set skal man have en højttaler for hver orgelpibe for at komme ud over det problem**. Men så ryger fidusen jo ved elektrisk orgel. I praksis laver man op til f. eks. 16 kanaler og sørger for at bestemte toner ryger i bestemte kanaler – det klarer en computer med lethed i dag. Men herved ses det, hvorfor cd-en med orgelop-

tagelsen lyder godt på hi-fi anlægget. Der er tonerne blandet fint i rummet – inden de når din egen højttaler!

Jamen, er et digitalt orgel ligeså godt som et pibeorgel? Det afhænger af ørerne der hører! Hertil kommer orglets spilletekniske side! (Der er forskel på at tænde en kontakt og åbne en mekanisk ventil for organisten– når organisten trykker på tangenten!)

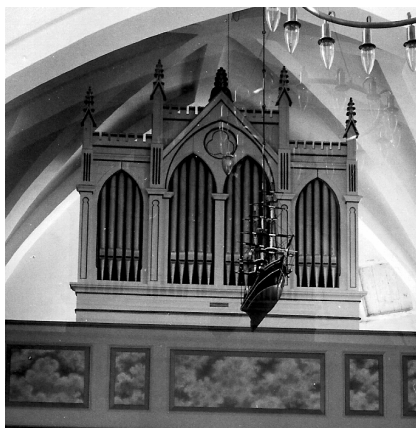
I praksis må man dog sige, at

man er kommet meget tæt på originalen for de bedste instrumenter! Men det gode, velstemte og velholdte pibeorgel er stadig nr. 1. Den største fordel ved det digitale orgel er på den anden side pris og vedligeholdelse—det skal bl.a. ikke stemmes!

***Teknisk bemærkning:* der er ikke tale om højttalerforvrængning, men en følge af musikinstrumentets stemmemåde og orglets måde at blande toner på. Så det hjælper ikke bare at købe en bedre højttaler.

Gloslunde kirke

I løbet af 1970'erne var Gloslunde kirkes gamle orgel blevet lidt ustabil. Organisten vidste aldrig, hvornår en hylér satte ind – d.v.s. en tone, som lød hele tiden og ikke kunne stoppes. Orglet lød for så vidt godt

Marinus Sørensen 1919

nok, men tidens klangideal fordrede et noget lysere klangbillede. Alle sagkyndige enedes om at orglet skulle kasseres og et nyt skulle anskaffes. Menighedsrådet indhentede et tilbud på et orgel på 6-stemmer med pedal og tilhørende subbas, så organisten kunne spille basstemmen med fødderne.

Til forskel fra det gamle orgel, som bl.a. indeholdt 3 fyldige 8-fodsstemmer (stemmens toneleje), havde det nye tilbud kun én 8 fods-stemme – og det var endda en ret lyst klingende stemme. Efter lidt betænkningstid anmoder menighedsrådet om at få udvidet tilbuddet med en ekstra 8 fods principalstemme med flg. begrundelse:

"Dette er sket af hensyn til, at det ofte på landet vil være vanskeligt at få organister, der kan udnytte pedalstemmen og man har derfor ønsket at give manualet (klaviaturet) en fyldigere klang".

Sammensætningen af stemmer bliver også ændret på en anden interessant måde: Daværende formand for nabosognets menighedsråd i Græshave, Poul Gerhard Due, får den ide, at udskifte en lidt trættende kvintsstemme i orgelbygger Frobenius' tilbud med en stemme fra det gamle orgel, en såkaldt strygestemme. Den hedder "Salicional 4 fod" og er med til at give nogle spændende klangmuligheder. Stemmen adskiller sig tydeligt fra orglets øvrige stemmer og har man øre for

Th. Frobenius 1979

det, kan man tydeligt høre, når organisten sætter denne stemme til. (Se side 19). Vores nuværende organist Ulla Schwarz spillede bl.a. J.S. Bachs præudium i B-dur ved indvielsen i 1979. Hun brugte i øvrigt pedalet ved den lejlighed!

Græshave kirke

Da Græshave kirke i 1926 skulle have nyt 4-stemmers orgel, fulgte den daværende menighedsrådsformands søn, Poul Gerhard Due, levende med i orgelbygger Frobenius arbejde med at sætte det nye instrument op. Det endte med, at den unge Poul Gerhard kom i lære i Lyngby og blev uddannet som orgelbygger. I 1946 overtager han Krogsgaard efter sin far – men glemte ikke kunsten

at bygge orgler. Han brugte 25 år til at bygge orglet til spise-stuen af materiale fra egne træer – herunder pæretræ! Efter en restaurering af Græshave Kirke i 70'erne skænkede han orglet kvit og frit til Græshave Kirke i 1979, da det gamle orgel fra 1926 var udslidt.

Orglet spejler fint den udvikling, som foregik med pipe-orglerne – især efter 2. verdenskrig. Hvor 1800-tallets org-

ler især var tilpasset gudstjenestebrug med salmesang, er Dues orgel i høj grad anvendelig til koncertbrug p.g.a af de mange små stemmer, som kan farve lyden på forskellig vis. Til gengæld findes ingen åbne stemmer i det dybe register (8'), hvilket har medvirket til, at orglet er meget kompakt. På sin vis passer orglet fint til det lille intime rum, som Græshave Kirke er. Orglet er bygget til kammermusik i spi-

P.G. Dues "pæretræsorgel"

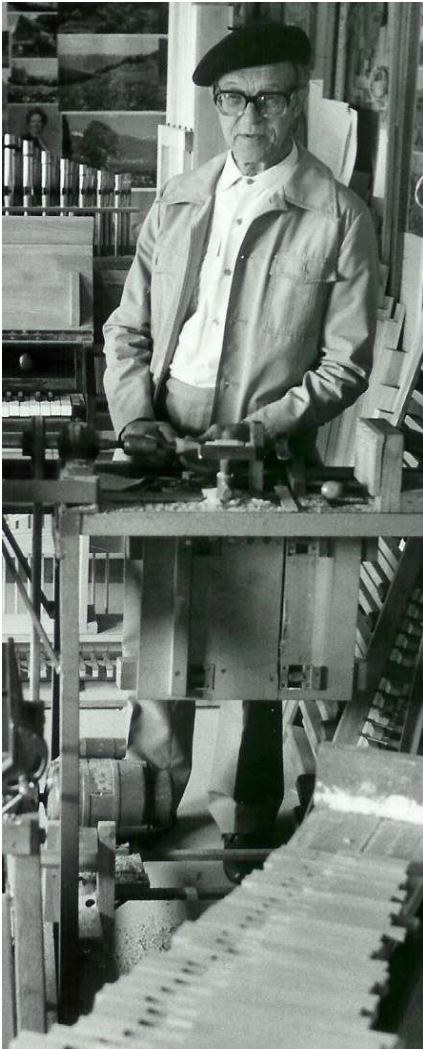
sestuen på Krosgård, men med særskilt pedalklaviatur gør det også god fyldest til salmespil i Græshave Kirke.

Følgende er citeret fra "Kirkeblad for Rudbjerg, 1979".

Græshave kirke har modtaget en meget usædvanlig gave: et orgel bygget og skænket af en af sognets beboere, Povl G. Due. Han fortæller her, på opfordring, lidt om, hvordan det er blevet til.

At fortælle lidt om orglet, der nu står i Græshave kirke, gør jeg gerne, for det har været en kær hobby for mig i mere end 25 år.

Og man får et særligt forhold til et sådant instrument, når begyndelsen står som en kæmpe stor eg i ens skov. Den bli'r fældet, skåret i planker,

P.G.Due i sit værksted

lagt ud i en vanding, derefter stablet op til tørring, skåret i nogenlunde de længder, som den udarbejdede tegning til det tænkte færdige orgel angiver, og disse mere handige egestyk-

ker anbringes så over centralfyret til yderligere tørring i 10-15 år, alt efter hvornår der bliver brug for dem.

I mellemtiden laves der mange små mekaniske dele af andre træsorter fra haven, f.eks. en gedaktstemme af et gammelt gråpæretræ, vinkler og trækstænger af kastanietræ og andre smådele af æble eller valnøddetræ. Alle disse store og små dele, der har hver sin opgave, samles som et puslespil, der skal gå op i en mekanisk funktion.

Så kommer arbejdet med piberne. De største laves af træ, de mindre af en blanding af tin og bly. Den største er tre meter, den mindste 1 centimeter og så tynd som en strikkepind. Metalpladerne fik jeg af min gamle mester i Lyngby. Og så pibernes mål og form er på forhånd tegnet op, hvorefter pladerne skæres til efter disse mål, formes runde og loddes sammen.

Til allersidst placeres de inde på deres respektive pladser i orgelet, intoneres, så de får den rette klangfarve, og sluttelig stemmes alle 670 piber til en harmonisk klang, som organisten gerne skulle forlyste menigheden med.

Dannemare kirke

Knud Olsen 1897 (foto: Anne Olesen)

I 1895 var Dannemare Kirke brændt, og en ny stod færdig i 1897. Den moderne kirke, som udover at være stor nok og forsynet med rigtigt tårn, blev også samme år udstyret med et nyt orgel af orgelbygger Knud Olsen. Det blev placeret bag pulpituret inde i et lille tårnrum. Det var en placering, som var knap så heldig, skulle det senere vise sig. Orglet var beskedent

med 4 stemmer og et manual. Det har været et blødt og rundt klingende instrument efter tidens smag. To af stemmerne var på 8-fod og delte piber i den dybe ende, så det ikke fyldte så meget og blev lidt mindre kostbart. De resterende 2 stemmer var på 4-fod hver, herunder en fløjte – godt nok dækket, så fyldte den heller ikke så meget. Styrken af instrumentet har ikke været overvældende, ligesom det dæmpede orglets klang noget, at det stod inde i tårnrummet. Til gengæld har organisten haft dagslys på sine noder, da han havde et vindue bag sig – og spillebordet var på siden af orglet.

Orglet gjorde god fyldest i mange år, men efterhånden var instrumentet blevet lidt medtaget af tidens tand. Det var blevet så utæt i pibernes fundament (vindladen), at lufttrykket kun med besvær kunne holdes oppe. Derfor besluttede menighedsrådet 1973 i samråd med organist Andersen, Nakskov, at indhente tilbud på et nyt orgel fra flere orgelbyggere. Orgel-

konsulent Ole Olesen blev sat til at vurdere det gamle orgel – og konkluderede, at det var bevarelsesværdigt og som sådan ikke kassabelt – og foreslog en gennemgribende reparation og ændring af luftforsyningen som en mulighed. Set fra et orgelsynspunkt var de gamle, dobbelte kassebælge også interessante at bevare. Han foreslog også at rykke det gamle orgel frem til pulpiturets rækværk. Denne løsning vandt ikke genklang i menighedsrådet og man fastholdt beslutningen om at udskifte orglet.

Det nye orgel blev bygget

og leveret i 1978 af Th. Frobenius og fik: 6 stemmer i manualet og en 16 fods pedalstemme. Heldigvis blev orglet udstyret med både en åben og en dækket 8-fodsstemme, således, at det kunne fylde det store kirkerum, ligesom orglet blev rykket lidt frem fra tårnrummet for at forbedre lyden. Det har en velklingende Gedakt 8 og Rørfløjte 4 – kombination. I forhold til orglet i Gloslunde, som det ligner en del, er det mere typisk for tiden med sin Principal 8, Oktav 4, Spidsfløjte 2 og Oktav 1 – men stadig et meget velklingende orgel, som - hvis

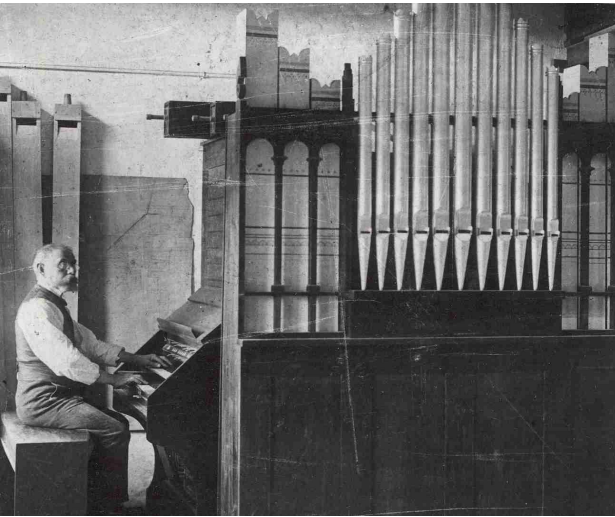
det registreres rigtigt - ikke behøver at "skrige" under salmesangen.

Dannemare menighedsråd var i 1890'erne fremsynede og fik et orgel 20-25 år før nabokirkerne blev udstyret med en tilsvarende akkompagnementsmulighed. Man valgte i 1978 at anskaffe et orgel, som også i dag må siges at opfylde kravene til kirkebetjeningen – på trods af skiftende moder inden for orgelverdenen.

Th. Frobenius 1978

Tillitze kirke

Frederik Espenhain Hansen i sit værksted (udateret) - måske Brarup kirkes orgel

I Eskilstrup på Falster bosatte sig i 1878 en driftig møbelsnedker, Frederik Espenhain Hansen. Mellemlavet afslører, at han havde aner tilbage til de Hugenotter, som flygtede fra Frankrig til Fredericia i begyndelsen af 1700-tallet. Han stiftede i 1888 "Eskilstrup Håndværkerforening" og var med til at oprette en teknisk skole, som han også underviste ved. Forinden fandt han også interesse for at bygge pipeorgler. Til at lære det fik han hjælp af en orgelbygger, som hed Anton Schuster. Et af deres ældste bevarede orgler står i Fejø Kirke

og er fra 1884.

I 1906 leverer F. E. Hansen et 5-stemmers orgel til Tillitze kirke. De 3 af stemmerne var 8-fods stemmer og resten såkaldt 4 fod. Det betyder, at klangen har været rund og behagelig. Nu er kirken i Tillitze jo temmelig stor, så det har nok knebet med at spille hele rummet op. Måske er det

årsagen til at Hansens søn, Hans Frederik Espenhain Hansen, i 1931 udvider orglet med en 16-fods stemme, så orglet nu er på 6 stemmer. Således har orglets klang herefter været dyb, rund og behagelig!

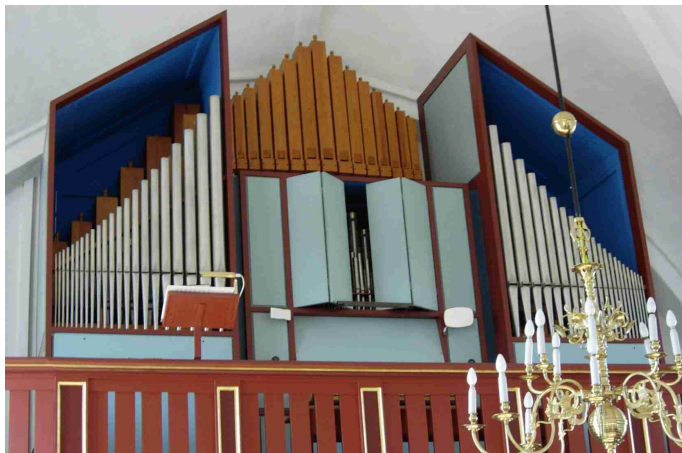
Efter 2. verdenskrig skete et skifte i opfattelsen af, hvordan et orgel skulle lyde. Det gik hårdt ud over de gamle orgler, som var så velegnet til at ledsage salmesangen, men knap så velegnet til at koncertere på. I 1967 kasseredes orglet med hård hånd og man mente ikke, det kunne betale sig at reparere det.

Nu var en anden orgeltype end pibeorglet dukket op: det elektroniske orgel! For det første var det betydelig billigere end et pibeorgel. For det andet kunne man tilsyneladende få et meget større orgel på mindre plads! Daværende menighedsrådsformand skovfoged Oluf Henriksen talte sammen med det øvrige menighedsråd for at prøve det elektroniske alternativ. Prøveorgel blev stillet op, men fra kirkeministeriet blev det et blankt nej. Retfærdigvis skal det nævnes at tonedannelsen i den tids elektriske orgler langt fra var perfekt. Teoretisk, måske, men slet ikke i praksis.

Altså bestilte man et pibeorgel hos orgelbygger I. Starup og Søn og ventede et par år, til de kunne levere. Det fik 7 stemmer fordelt på 2 manualer – og et pedalklavatur med subbas. Det blev også forsynet med svelle – d.v.s. organisten kan dæmpe orgellyden med et slags jalousi, som betjenes med en fodpe-

dal.

Orglet blev intoneret efter tidens smag og må have lydt overraskende anderledes for menigheden i forhold til det gamle orgels klang. Heldigvis har orglet to 8 fods-stemmer. Bliver de koblet sammen, kan orglet give en rimelig afrundet klangbund, selvom det er dækkede stemmer – d.v.s. halv længde piber – og en deraf følgende svagere grundtone. Vælger organisten at kombinere fornuftigt mellem de øvrige stemmer, kan man få en acceptabel klang. Trækker man alle stemmer på en gang, har man den karakteristiske, lidt skarpe klang, som var så moderne, da orglet blev installeret!

I. Starup & Søn 1969

Arninge kirke

I 1875 leverede den fynske orgelbygger Per Mortensen Gudme et orgel til Arninge kirke for medelst kr: 1200,-. Om det var fordi, Birket kirke havde fået ét allerede i 1866 eller at Svendborg Industriforening i 1868 arrangerede en industriudstilling i Nakskov med deltagelse af bl. a. eddike- og krinolinefabrikanter, sadelmager, litograf og altså orgelbygger Gudme, vides ikke. Men Gudme leverede ofte et 4-stemmers orgel til landsbykirkerne – sikkert meget lig det, som også blev anskaffet til Kappel kirke, og som fungerer den dag i dag – dog udvidet med en enkelt stemme mere. En robust konstruktion med trækstænger mellem tangent og ventil til orgelpiben – et såkaldt mekanisk traktur. Orglet blev ligesom i Kappel anbragt på et pulpitur i bagenden af kirken.

I 1921 lånte menighedsrådet kr. 6000,- til at ombygge og istandsætte orglet. Ombygningen blev foretaget af orgelbygger Hans Espenhain Hansen fra Nykøbing Falsters orgelbyggeri. Og ombygget blev det: der kom dobbelt så mange stemmer i og Gudmes solide mekanik blev af erstattet af tidens hotteste or-

geldille: pneumatisk (dvs. luft-) styring. Det er en teknik med et hav af skrøbelige ventiler og lange blyrør og derfor temmelig sårbart. Der kan være fornuft i at bruge pneumatik ved store orgler for at det ikke skal blive for tungt spille på, men på mindre orgler er det ikke nødvendigt. Desuden skal organisten lære at leve med, at tonen bliver forsinket en lille smule i forhold til tangentnedtrykket – altså være lidt foran menigheds-sangen hele tiden. Orglet fik desuden pedal med subbas, så organisten kunne spille basstemmen med fødderne.

Det var været et blødt og fyldigt klingende orgel med hele 4 stemmer i 8-fods lejet, hvoraf de to var åbne. Sammen med basstemmen har det gjort, at orglet fysisk har været relativt stort. En af stemmerne var i øvrigt forstemt en lille smule, den såkaldte "Celeste", så orglet fik en svævende klang, når den blev anvendt sammen med de andre stemmer. En klangtype, som af og til bruges igen, men var bandlyst i 1950-70'erne blandt orgelbyggere.

Orglet var forsynet med svelle – en slags låge, så man

kunne dæmpe lyden med en fodpedal.

I 1935 er den gal med orglet. Der er problemer med vindladen og ventiler, som orgelpiberne får luft fra, og man henvender sig til Th. Frobenius i Lyngby for at se på sagen. De reparerer orglet i 1936 og forsyner det med en ny facade, tegnet af arkitekt A. Skjøt-Pedersen. Pulpituret bliver pillet ned og man anbringer orglet der, hvor det nuværende orgel står, men med bagsiden af orglet mod skibets mur ind mod præstegården, så vestvinduet ikke bliver dækket.

I 1945 er der problemer igen – orglets placering op af

væggen i kirkens hjørne, gør at det bliver beskadiget af fugt. Man laver en ny vindlade, sætter orglet på et podie 55 cm over gulvet og forsyner det med en ny facade, tegnet af Ejnar Ørnsholt.

I løbet af 60'erne optræder flere og flere funktionsvanskeligheder – og man er ikke tilfreds med orglets placering – og i 1969 leverer Th. Frobenius et nyt mekanisk orgel for kr: 66212,- med 6 stemmer. Pedal og subbas er udeladt og med 2 stk. 8 fods stemmer, hvoraf kun den ene er åben, er orglet meget kompakt. Facaden er med svelledøre og er nu tegnet af arkitekt Laust Ørnsholt.

Under spillet kan orglet registreres, så det klinger nogenlunde fyldigt – men kan sagtens bringes til at blive skarpt i klangen – som alle orgler fra den tid.

Th. Frobenius 1969

Vestenskov kirke

Besøgende i Vestenskov Kirke vil lægge mærke til, at kirken har hele 2 orgler – et på pulpituret og et på gulvet over for indgangen. Orglet på gulvet er det nyeste og er bygget af orgelbygger Frobenius i 1966. Omkring 1980 kom orglet fra Ganløse Kirke i Nordsjælland til Vestenskov, hvor det har stået

Th. Frobenius 1966

siden. Oprindeligt var det tanken, at man med tiden skulle have et større orgel, men det blev opgivet. Så det midlertidige orgel er nu blevet permanent.

Typisk for denne type orgel er, at der kun er en dækket, knap så fyldig 8-fods Gedakt, som imidlertid farves smukt af en rørfløjte 4. Ligeså karakteristisk er det, at stemmefordelingen m.h.t. pibestørrelse i fod, er: $8 + 4 + 4 + 2 + 2$. Hvad dette orgel evt. mangler i bunden har det til gengæld i forskellige variationsmuligheder i kombination af de høje stemmer.

Orglet på pulpituret er tilsyneladende fra Ringkjøbing, men stammer i virkeligheden fra en orgelfabrik i det nuværende Tjekkiet – dengang Geb. Rieger i det østrig-ungarnske kejserdømme.

Her er stemmefordelingen i fod: $16 + 8 + 8 + 8 + 4 + 4$ – altså et fyldigt klingende orgel. Orglet er meget specielt, da det er udstyret med et "pibesparende sy-

stem". Ser man på spillebordet, har det tilsyneladende 6 stemmer, men kigger man inden i, er der kun 3 rækker piber – godt nok en oktav længere, end spillebordet afslører.

Systemet bygger på, at man ikke bruger flere piber af gangen i en orgelstemme, end der er toner samtidig i musikstykket, organisten spiller. Altså en 4-stemmig koral bruger f.eks. 4 piber af gangen i en 8 fods-orgelstemme. Så kan man jo ligeså udnytte den samme piberække en oktav højere – og så har en man ekstra 4 fodsstemme i samme piberække – altså 2 stemmer for en stemme.

På den måde kan en Principal 8-stemme levere piber til en Oktav 4-stemme – en Gedakt 8 leverer piber til en Bordun 16 (så er stemmen bare forlænget i den dybe ende i stedet for den høje) og en Salicional 8 forsyner en Dolce 4. Disse oktavfordoblinger af den samme stemme er med til at give en varm, men noget ensartet klang.

Den opmærksomme tilhører, vil kunne høre

det "pibesparende system", hvis organisten spiller parallelle oktaver, så forsvinder der en tone for hver oktav, men det lyder ikke anderledes, end når 2 stemmer deler samme tone et kort øjeblik på et normalt orgel.

Akilleshælen i det smarte system er i virkeligheden noget helt andet: mekanikken er ret kompliceret – og dermed sårbar. Det er grunden til at orglet på pulpituret kun bruges ved særlige lejligheder.

Ingen af orglerne har pedalklaviatur.

Rieger 1904

Gudmeorglet i Kappel kirke.

Kappel kirke

I Kappel kirke står et lille orgel, hvor man ikke kender det nøjagtige byggeår, men da det ligner et i Øster Kippinge på Nordfalster, antager man, det er fra omkring 1880. Men man ved, at det er bygget af Peter Mortensen Gudme. Han var vistnok snedker- eller tømreruddannet og kom fra Svendborg. Han var selvlært udi orgelbygningens kunst. J.P.E Hartmann, organist og komponist, beskrev hans orgler som værende "af sindrig og talentfuld konstruktion".

Gudme var på nogle punkter forud for sin tid – han anvendte sin egen "selvregulerende mekanik", som gjorde, at spillebordet altid var veljusteret og funktionsdygtigt. På andre områder fastholdt han klassiske dyder indenfor orgelbygningskunsten og var af den grund ikke altid velset blandt mere moderne orgelbyggere i sin tid. Men hans orgler bruges stadig i mange kirker – på Lolland-Falster alene i 6 kirker. Tidligt blev han kendt for at få

”piberne til at synge” og da hans enkle konstruktioner nærmest er uopslidelige, findes der stadig 11 orgler landet over.

Engang i 1970’erne blev orglet udsat for udtørring, vindladen, som forsyner piberne med luft, revnede og blev utæt. Orgelbygger Svend E. Nielsen byggede en ny vindlade – og udvidede de 4 stemmer med en yderligere høj stemme for at gøre klangen ekstra festlig. Nu har orglet 5 stemmer. Disse stemmer er særdeles velegnet til gudstjenestebrug – de 3 af

stemmerne er åbne stemmer (modsat f. eks gedakt, se s. 19) og 2 af stemmerne er såkaldt 8 fods lange piber. Ikke mærkeligt, at orglet har overlevet til i dag.

De nydelige facadepiber, man kan se på billedet, er stumme og kun til pynt. De rigtige piber er inde bag ved.

For de teknisk interesserede: Orglet har 1 manual med mekanisk traktur og følgende stemmer: Principal 8, Gedakt 8, Salicional 4, Gedaktfløjte 4 og Ottava 2.

Starup positiv (positiv = lille orgel) og pulpitur i Langø kirke (næste side).

Langø kirke

1899-1901 byggede murermeister W. Gluud fra Naskov den lille kirke på Vester Oddevej i Langø. Den blev indviet i 1901 som Langø kapel. Salmesangen blev intoneret af kirkesangeren og menigheden sang uden musikledsagelse. Således klarede man sig lige til 10. juni 1945, hvor kirken modtog et harmonium som gave fra fru lærer Skjoldager, Munkeby. Til at spille på instrumentet ansattes lærer Thorkild Lottrup, Knubbeløkke skole.

Et harmonium er en slags harmonika med forskellige anordninger til at dæmpe og farve lyden. Derfor kan det have et betydeligt antal udtræk (håndtag) – på Langø kirkes harmonium var der tale om 15 udtræk. Oftest er der dog kun tale om 2, højst 3 stemmer, i modsætning til pibeorgler, der som regel har flere stemmer. Organisten skal selv pumpe harmoniet med luft på nogle særlige pedaler under spillet – af vittige hoveder derfor kaldt en "salmecykel". Et traditionelt harmonium fungerer almindeligvis med undertryk! – i modsætning til pibeorglet, som fungerer med overtryk.

I begyndelsen stod har-

moniet på gulvet mellem korrappen og nordlige sides kirkestole. I 1949 blev kirken forsynet med et pulpitur, hvorpå harmoniet blev anbragt. Den stejle trappe til loftet blev herved bygget om.

I 1967 bliver harmoniet afløst af et orgel fra firmaet I. Starup & Søn på 4 stemmer. Klangforskellen har været ganske betydelig mellem de 2 instrumenter – harmoniet har været dæmpet, bred og fyldig og det nye orgel meget lyst i klangen uden udpræget bund i lydbilledet. Dels var den orgelklang på mode dengang – og dels var den pladsbesparende, da de dybe orgelpiber ikke anvendtes i små orgler – og hvis de fandtes, kun i en dæmpet (dækket) udgave.

Der er da heller ikke meget plads på pulpituret. Den organist, der første gang sætter sig til orglet må konstatere, at klaviaturet sidder usædvanlig lavt, lige som det må være Lollands laveste orgelbænk. Kigger man nøjere efter, opdager man, at orglets sokkel ikke er monteret. Der er simpelt hen ikke plads p.g.a. den lave loftshøjde!

Stemmetyper

Principalen: Orglet er opbygget af orgelpiber - mindst en for hver tone. Den ældste og vigtigste type er principal-orgelpiben. Den giver orglet sin enestående klang - som ikke helt ligner andre blæseinstrumenter.

En af flere særlige egenskaber for denne stemmetype er dens overtonerække - som man ofte forstærker ved at tilføje en hel gruppe af mindre principaler. Hver pibe, man tilføjer, er nøjagtig den halve tonehøjde af den foregående. Dette kaldes et principalkor, som organisten styrer fra spillebordet.

Det gode ved principalen er, at den har en tydelig grundtone, som støtter menighedens sang - i det toneregister, hvor den menneskelige sangstemme ligger.

Gedakten er en meget almindelig stemme i orglet. Hvor principalen giver orglet sin særlige store, lidt pompøse klang, er gedakten arbejdshesten i orglet. Den spiller godt sammen med andre stemmer

To slags gedakter

og selvom den ikke er særlig kraftig, kan den sagtens give farve til andre stemmers klang. Sammen med andre orgelstemmer forstærker den visse overtoner – ligesom en hånd passer i en handske, er det blevet sagt.

Når den spiller alene, er den til gengæld dæmpet i udtrykket og bruges derfor ofte sammen med solosang. Den tekniske forklaring er bl.a. at gedakten mere eller mindre mangler de overtoner, som i øret forstærker den dybeste tone, grundtonen.

Gedaktens piber er hved halv så store som den åbne principal (p.g.a. det låg, gedakten er forsynet med, og som har givet den navn—gedakt, dvs. "dækket").

Salicional: Undertiden forsøger orgelbyggeren at få orglets stemmer til at lyde lidt i retning af et traditionelt orkestres klang. Et af midlerne er at gøre orgelpiberne meget slanke i forhold til højden. Herved bliver klangen meget farverig – og giver på denne måde liv og kulør i det samlede klangbillede.

Selvom man kalder den for en strygestemme, kan man dog ikke få orgelpiben til at efterligne det "bid" i tonen, som violinbuen giver, når den stryger over strenge, men orgelstemmen er alligevel virkningsfuld, når der skal lidt variation til orgelklangen.

Hvad er det organisten spiller?

En væsentlig del af kirkerummets inventar er orglet - det er svært at forestille sig en gudstjeneste uden anvendelse af orgel - selvom det forekommer!

En stor del af tiden i de kirkelige handlinger er orglet i sving - men sådan har det ikke altid været. Historisk var orglets tidligste funktion at indlede og afslutte gudstjenesten med et stykke musik. Det var dog kun i de større byer, man havde råd til den slags udskjelser - at anskaffe et orgel og aflønne en organist. Med reformationen i 1500-tallet bliver det vigtigt at aktivere menigheden i gudstjenesten for at styrke det kristne fællesskab. Det gør Martin Luther bl.a. ved at indføre modersmålet som gudstjenestesprog, og samtidig gøre flittig brug af nye salmer, som kunne forkynde det kristne budskab i den form, som vi finder i den luthersk-evangeliske kirke. Salmer er forkyndelse på vers - og i Danmark på dansk.

Tidligt var måske salmeverset i sig selv det væsentlige - tænk bare på, det ikke er mange år siden, udenadslæren af salmevers var obligatorisk stof i skolen - kunne man synge melodien nogenlunde var det godt - men indholdet kom naturligvis i første række. Derfor tog man det ikke så nøje, om melodien var

perfekt - i de mindre kirker var det degnen, som forestod salmesangen, var han musikalsk, var det helt fint, men ellers - nå ja, der er eksempler på degne, som brugte omtrent samme melodi til det hele og skar lidt af hist og pist, så den passede nogenlunde til teksten.

Traditionen bød altså, at man havde en forsanger og, hvis det gik højt, et kor til at støtte sangen. Var man så heldigt stillet, at korsangerne var tilpas dygtige, kunne man synge salmemelodierne 4-stemmigt. Her finder orglet ny anvendelse - ved samtidig at spille dét på orglet, som koret sang, kunne de enkelte sangere høre deres stemme på den måde - og på den måde hjælpe koret. En sådan salmemelodi kaldes en koral. Med tiden skrev man disse arrangementer ned - og samlede dem i en koralbog. Så i teorien kan alle salmer i salmebogen synges 4-stemmigt - ved at bruge noderne i organistens koralbog.

I praksis nøjes man som regel med at lade organisten spille alt det, koret skulle have sunget - og lade kirkesanger og menighed synge melodi-stemmen fra koralbogen.

I den nye koralbog har man - i forbindelse med indførelsen af nye salmer - afvejet lidt fra denne praksis og givet afkald på den strengt 4-stemmige koral. Nyere musiktraditioner stikker næsen frem her - men det er en helt anden historie!